

PELAŠKA GLOSOLOGIJA: KA ARHETIPSKOJ SVESTI I KOLEKTIVNOM NESVESNOM

Antonije Škokljev¹ i Ivan Škokljev²

¹ Evropski centar za mir i razvoj (ECPD), Beograd

² Elektrotehnički fakultet, p.fah 816, Beograd

***Rezime.** Neolitski narod Pelazga činio je jednu od najstarijih ljudskih zajednica južnog Balkana preistorijske epohe. Pelazgi pripadaju narodima koji su stvorili Egejsku kulturu i postavili temelje prve evropske civilizacije. Izvori za njihovo izučavanje su arheološka otkrića, istorijski, mitološki, religijski i lingvistički podaci. Glosološki elementi drevnog jezika Pelazga čine supstrat savremene nomenklature humanitarnih i tehničkih nauka. To pokazuju uporedne simasiološke i fonološke analize toponima, geonima, antroponima i mitološkog fonda južnog Balkana. Ove činjenice pružaju dobar osnov za dalja naučna istraživanja fenomena Pelazga, ali i kao paradigma arhetipskog modela oblikovanja svesti.*

UVOD

Jungova teorija arhetipova objasnila je postojanje mitoloških slika, koje su deo kolektivnog nesvesnog. Jungova teorija je revolucionarna prekretnica u razumevanju čovekove svesti. Savremena naučna istraživanja starih naroda na Balkanu pokazuju da je narod Pelazga dao svoj veliki udeo u formiranju kolektivnog nesvesnog svih naroda koji su po silasku Pelazga sa istorijske pozornice naseljavali ovo područje. Ovaj rad ima za cilj davanje uvida u jedan pregled antičkih naziva, antroponima, horonima i drugih, koji su ranije nejasno bili alocirani u takozvani Helenski svet, da bi se danas, sa sve većom naučnom sigurnošću, o njima govorilo kao o zaostavštini koja potiče iz praistorijske dominacije naroda Pelazga na ovim prostorima.

Arheološka istraživanja južnog Balkana ustanovila su postojanje bogate materijalne kulture neolitskih zajednica. Njihovo poreklo seže duboko u praistoriju. Razvoj neolitske ekonomije i povećanje broja stanovništva dešava se najpre u Mesopotamiji i Egiptu. Ovaj razvoj je usledio sa istekom poslednjeg ledenog doba, oko desetog milenijuma pre naše ere. Smatra se da je iz "kolevke naroda" stanovništvo migriralo u novim pravcima, u potrazi za boljim životom. Mnoge srodne zajednice su preko Male Azije i Egejskih ostrva naselile južni Balkan, a preko dolina Vardara, Morave i Dunava stigle do Evrope.

Jedna nova civilizacija stvorena je u Egejskom basenu, drugačija od one na Bliskom istoku. Ta nova civilizacija predstavlja osnov Evropske civilizacije. To su Mino-

jska kultura na Kritu, kultura Kikladskih ostrva, Nea Nikomedija kod Soluna i Lepenski vir (7000 god. p.n.e.), Sesklo (5000 god. p.n.e.), Dimini u Tesaliji i Vinča (3000 god. p.n.e.), Armenohori, Dupjak, Nestram, Korešča, Gorenci u Zapadnoj Makedoniji duž reke Bistrice, i druge. Kulturnoistorijski artefakti iz dolina Vardara, reka Crna i Bregalnice, datiraju i od 6000 god. p.n.e. Ove kulture su u nauci označene jedinstveno kao Egejska kultura.

Nosioci te kulture bili su narodi protoindoevropskog porekla. Neolitska hronologija Balkana fiksira period od 3500 god. p.n.e. kao razdoblje kada se na ovim prostorima može sa sigurnošću utvrditi identitet tih naroda.

Neolitska ekonomija ovih naroda, ili bolje reći, različitih, srodnih plemena, razvijala se u zavisnosti od geografskih, odnosno, klimatskih uslova. To je skitačka ekonomija, u početku. Sastoji se od lova, ribolova, sakupljanja hrane i stočarstva. Sporadično naseljavanje u plodnim dolinama reka, postaje sa hodom vremena sve intenzivnije. Naseljavaju se doline većih reka u Srbiji, Makedoniji, Trakiji, Tesaliji i na Peloponezu. Sedelačkom načinu života pogoduje drugačija ekonomija. Razvijaju se ratarstvo i stočarstvo. Ove primarne delatnosti prati i razvoj zanata. Obrada kože i metala, izrada posuda i ukrasnih predmeta, kovanje oružja i brodogradnja, nose obeležja tehnologije toga doba. Ljudi su živeli u selima i po gradovima. Postojala je trgovina, kao i drugi oblici civilizovanog komuniciranja.

UBIKACIJA PELAZGA

Jezik ovih plemenskih zajednica bio je jedinstven u čitavom Egejskom basenu, preko Male Azije, sve do Kavkaza (Thomson, 1954, str.188). Njihovo pismo je bilo linearno pismo A, koje je nastalo na Kritu. Prema Herodotu, fonetski alfabetski sitem je na Balkan iz Fenikije preneo Kadmo, oko 1313 god. p.n.e. Po mitologiji, Orfej je stvorio prvo pismo na prostorima Makedonije. Fonetski alfabet usavršen je u Joniji, u Maloj Aziji. Smatra se da se to dogodilo u devetom veku p.n.e. Takođe se smatra da se usavršavanje fonetskog alfabeta može pripisati Jonjanima nehelenskog porekla.

Pelazgi su narod koji čini prve zajednice na Balkanu. Etimološki, *pel pelas* znači najbliži rođak, dok *gen* označava dolazak na svet. Znači, rođaci, domoroci. Prve zajednice na Kritu čine Minojci, na ostrvima su to Lelezi, u Maloj Aziji Kari. Na prostorima koji nas interesuju, javljaju se još i Lidani, Dardani, Joni, Luviji i drugi.

Pelazgi naseljavaju Balkansko poluostrvo od 36° do 40° severne geografske širine. Ova geografska širina se poklapa sa linijom koju čine Olimp, Hasia, Pind i Peloponez. Herodot ove prostore naziva *Pelazgijom* (od pelaške reči *gi, gea* - zemlja). Stanovnici su, po Herodotu *Pelazgi*. Na sever od Pelazgije, od 40° do 41°, nalazi se Makedonija. Severno su Pelagonija Peonija i Trakija. Još severnije su Boreja i Hiperboreja.

Južni deo, Pelazgiju naseljavaju plemena: Trespročani (pelaški: *theos* - bog i *protos* - prvi), Peraibi (pelaški: *pera* - preko i *vios* - život), Magneti, Minijci, Lapid, Tiroidi u Tesaliji (kasnije poznati kao Tesali), Akarnani i Lelegi, Driopi, Lokri, Beoti i Atičani u centralnom delu kopna. Na poluostrvu Apis (kasnije Peloponez) živeli su Arkadi, Egijalejci, Lelezi, Kavkonci i Jonjani. Pelazgi na Egejskim ostrvima zvali su se Limeneji, Lezbijci, Samljani, Hiji i drugi. Na ostrvima u Jonskom moru, živeli su Kari i ponovo Lelezi, kao i druga plemena koja su imala zajednički pelaški identitet.

Makedoniju, srednji deo područja Balkana, po Herodotu, naseljavaju takođe brojna plemena. Uzimajući sebi slobodu doslovnog prevođenja imena naroda, u zagradama su data njihova imena na našem jeziku. Slobodni prevod izaziva brojne asocijacije. Tako, Makedoniju naseljavaju Kisiji (*Bršljanci*), Krestonci (*Vetrogonje*), Halkidani (*Bakreni*), Makedonci (*Gorštaci*), Bromi (*Zobeni*), Almopiji (*Slani*), Botijaji (*Stočari*), Seli (*Sjajni*), Pieriji (*Svetogorci*), Eordaji (*Slavljenici*), Elimejci (*Krivorečani*), Linkesti (*Rišani*), Oresti (*Planinci*), Dasareti (*Šumadinci ili Ormani*), Enhelejci (*Jeguljari*), Beoti (*Govedari*), Migdonci (*Melezi*) i drugi.

Na severu, najveća plemena su Pelagonci (pelaški: *pelas* - rođak, ravnica i pučina; *gonia* - ugao, ili *gonimos* - plodan, odnosno, plodna ravnica, znači, *Doljani*), zatim, Deuriopi ili Deriopi (pelaški: *derris*, *deros* - koža, *apoi* - gde, znači *Kožari*), Amfaksiti (*Drvodelje*), Parorbeli (kasnije, Pirinci), Bisalti (*Kolebljivci*), Odomanti (*Gatari*), Sinti (*Razbojnici*), Peonci (*Neumrli*). Samo Peonci su bili zastupljeni u desetak srodnih plemena između Aksija (Vardara) i Strimona (Strumice).

Najviše podataka o Pelazgima daje otac istorije, Herodot. U njegovim spisima, Pelazgi izranjaju iz mita. On zapisuje i njihovu istoriju baveći se njima kao njihov savremenik (484- 431?). Tukidid, Homer, Diodor, Strabon i drugi pisci, takođe pišu o Pelazgima. Tokom vekova, Pelazgi bivaju zaboravljeni. U devetnaestom veku, na njih pažnju skreće Fittboten (1862). Rađa se pelazgologija, savremena nauka o Pelazgima. Pelazgologija obrađuje arheolosku građu, mitologiju, istoriju, etnologiju, kulturu i lingvistiku Pelazga. Arheološke i glosološke elemente Pelazga veoma studiozno su istraživali u svojim pionirskim radovima Kretchmer (1892, 1896 i 1925), Thomsen (1899), Bruck (1933), Georgiev (1941-45 i 1972), Windekens (1952), Chadwick (1967 i 1973), Chadwick i Ventris (1973), Schachermeyer (1964), Mellaart (1966) i drugi. Od grčkih glosologa, posebno su angažovani Hatzidakis (1882, 1905, 1915, 1924), Sakelariou (1977), Mpaminioti (1986) i drugi.

GLOSOLOGIJA PELAZGA

Mnogi glosološki elementi kod starosedelaca Balkana ne mogu se izvesti niti iz grčkog jezika, ni iz jezika nekog od susednih naroda. Usporedne simasiološke, morfološke i fonološke analize pokazuju da se niti prevodom ni etimološki ovi glosološki elementi ne mogu pridružiti nekom od pomenutih jezika. To je navelo na ideju da je u

pitanju jedan poseban glosološki supstrat. Taj glosološki supstrat je protoindoevropskog, odnosno, pelaškog porekla.

Glosološki supstrati pelaškog jezika su oni elementi, na primer grčkog jezika, kojima se završavaju određene reči.

U toponimima, to su:

- *amos*: Gramos, Samos, itd.;
- *nthos*: Korinthos, Zakinthos, Lavyrinthos, Tiryntos i dr.;
- *ssos*: Ilissos, Parnassos, Kifissos, Knossos i dr.;
- *ssa*: Edessa, Larissa, Naussa, thalassa, Arnissa, itd.;
- *mnos*: Kalymnos, Rethymnos, i dr., sledi *ymnos* i sl.;
- *mna*: Mithymna;
- *ndos*: Pindos;
- *aki*: Ithaki;
- *akos*: Astakos i dr.

U antroponimima sa eys (eys) :

- Ahillevs, Odissevs, Atrevs, Alizevs, Azevs, Andrevs, Fylevs, Foronevs, Enipevs, Makarevs, Nilevs, Ypsevs, Kainevs, Lygkevs, Persevs, Evrystevs, Erehtevs, Kyhrevs, Otrevs, Penthevs, Pilevs, Protevs, Thisevs itd.

Teonimi:

- Athina, Artemis, Apollon, Afroditi, Eremis, Ifestos, Theos, Promithevs, Zevs i dr.

Horonimi :

- nazivi svih ostrva u Egejskom i Jonskom moru su pelaškog porekla: Kriti, Thira, Thasos, Lesvos, Milos, Naxos, Hios, Samos, Tinos, Tenedos, Skyros, Kefalonia, Levkada, Ithaki, Zakinthos itd.

Regije: Makedonia, Pelagonia, Thraki, Peloponisos (Apis), Magnesia, Aka-
rmania, itd. Gradovi: Athinai, Mykali, Argos, itd.

Oronimi :

- Olympos, Pindos, Tomoros, Kifissos, Parnassos, itd.

Hidronimi :

- Pelagos, thalasa, Pontos, kolpos, Pineios, Sperheios, Kifisos, Eyinos, Evrostas, itd.

Fitonimi :

- Dafni, kolokyntos, narkissos, yakintos, terevinthos i dr.

Razni nazivi :

- geison, pyrgos, gefira, thiggos, megaron, sidiros, kassiteros, halkos, anax, aspis, theos, eirini, kithara, kindynos tyrannos, solin, xifos, doulos i dr.

(Navedeni glosološki supstrati navedeni su fonetski, a ne u zvaničnoj transkripciji).

Makedonski Pelazgi ostavili su takođe veoma bogat glosološki supstrat. Oni su dali imena svim rekama u Makedoniji. Tako je Axios (odličan, najbolji) - Vardar, Aliakmon (veoma snažan, veoma kriv) - Bistrica, Mestos (pun, besan) - Mesta, Erigon (veoma plodan) - Crna, Strimon (krivudav) - Strumica itd. Oni su imenovali i jezera: Lihnida (svetiljka) - Ohrid, Vrygiis (briga) - Prespa, Keletron (prevlaka) - Kostursko, itd. Dali su imena i brojnim gradovima: Aigai, Petra, Argos, Emathia, Evropa, Pela, Keletron, Edessa, Naussa, Arnissa, Dion, Veria, Pelagonia, Idomeni, Thermi, Kissos, Mieza, Ossa, Stagira, Olynthos, Siris, Stenai, Alkomenai, Styvera, Vylazora, Stovoi, Lyhnida, Amfipolis, Skopi, Astibos i dr.

Mnogi oronimi su takođe potekli od makedonskih Pelazga. Olimpos, Pieria, Grammos, Voio, Askio, Verno, Vermio, Varnous, Boras, Hortiatias, Tomoros, Orvilos, Rodopi, Peristeri, Panaggaios, itd.

Makedonski Pelazgi su utemeljili i nazive mesta važnih za potonju religiju. Na najveću planinu Olympos (najopevanija), postavili su Boga nad Bogovima, Zevsa (Dias) sa Panteonom. Oni su sagradili i hramove i proročišta Dion, Pythion, Petru i dr. Čitavu oblast oko Olimpa nazvali su Pieriom, Svetom Gorom. Na jugozapadu je Dodona, Thesprotis gi (Prvobožanska zemlja), navodno prvi hram i proročište u Evropi.

Imena plemena makedonskih Pelazga su imena životinja, biljaka, zanimanja i staništa. Tako, Linkesti dobijaju ime po risu (lingx - ris), Enhelejci po jegulji (eghe-lys), Dasareti se tako zovu po šumama (dassos - šuma), Oresti po planinama, Pelaginci po dolinama, Elimejci po krivudavoj reci, Botiaji su pastiri, Almopiji se bave i trguju solju, Deriopi kožom.

Po mitu, Makedonci još potiču i od legendarnog kralja Makedona, sina kralja i boga Ozirisa, koji je, navodno, živio oko 2300 godine p.n.e.

Egejska civilizacija makedonskih Pelazga i Pelazga uopšte bila je nenasilna, po susede miroljubiva. Smatra se da je ova civilizacija postojala već oko dve i po hiljade godina na Balkanu, kada se, oko 1600 godine p.n.e. iznenada pojavila najezda bezimernih doseljenika. Istorijski narod Hetita iz Male Azije ove došljake u regiju, u trinaestom veku p.n.e., označava kao *Aheje*.

ODLAZAK PELAZGA SA ISTORIJSKE POZORNICE

Aheji su bili narod pastira i zemljoradnika. Oni su prešli preko današnje Albanije i Epira i naselili se u jugozapadnom delu Tesalije, u oblasti Ftiotidi, oko reke Spehrej. U istoriji, ova oblast je poznata kao Ahajska Tesalija. Imala je pet naselja: Alo, Alop, Trahina, Ftija i Helada. Vremenom se izdiferencirao takozvani Mirmidonski sa-

vez, sa rodonačelnikom Eakom, ocem Peleja. Eak je deda najvećeg trojanskog junaka Ahileja. Mirmidonski savez je bio sastavljen od plemena Ahejaca i Helena.

Događaji koji slede opisani su ukratko da bi se osvetlio period smene civilizacija na ovom području.

Prema Eratostenu, oko 1313 godine p.n.e., dok je oblikovanje Saveza u Tesaliji bilo u toku, u pelašku Beotiju dolazi Kadmo iz Fenikije, sa Bliskog istoka. On putuje preko Rodosa, Trakije i Makedonije. U Beotiji, podiže utvrđenje Kadmeja, radi odbrane od Ahejaca. Oko ovog utvrđenja će kasnije nastati grad Teba. Njegov rođak Danaj (presvetli), vladar Libije, napušta svoju zemlju i u Argosi, na Peloponezu, dobija presto koji je pripadao kralju Pelazga, Gelanoru. Gradi Argivsku tvrđavu, da bi zaštitio grad od Ahejaca. Danaj iz Argose je rodonačelnik istorijskih Danajaca.

Oko 1246 godine p.n.e., Pelops iz maloazijske Lidije (Frigije) predvodi deo tesalskih Ahejaca na Peloponez, kao njihov kralj. Ahejci naseljavaju severoistočni deo Peloponeza, između Pelazga i Jonaca u Argolidi. Manji deo plemena Ahejaca naseljava se u Meseni, na jugu poluostrva. To su Parakiparski Ahejci. Ime Peloponez se javlja u čast Pelopsa (raniji pelaški naziv Apis ili Pelazgiotis se potiskuje). Od Pelopsa potiče dinastija Pelopida, od kojih su najpoznatiji Atrej, Agamemnon, Menelaj i Orest, kraljevi Mikene.

Ahejci Peloponeza, poznati su zbog Mikenske kulture, linearnog pisma B, Trojanskog rata 1193 godine p.n.e. i razvoja trgovine. Pre dolaska na ove prostore, još dok su bili u Panoniji, njihov jezik je bio protohelenski, odnosno protoahejski ili prodijalektički. Ahejski dijalektički se kod Ahejaca javlja sa njihovim dolaskom na Peloponez (linearno pismo B, Mpampinioti, 1986). Homer naziva učesnike Trojanskog rata, pod vođstvom Agamemnona, Argivcima, Ahejcima i Danajima. Etnički, oni su bili Ahejci, živeli su u Argolidi na Peloponezu, gde je vladao njihov rodonačelnik Danaj. Između Ahejaca i pelaških Makedonaca postojali su trgovački odnosi. Njihov prostor je dopirao do Tesalije. U Mikensko doba, Ahejci su verovali u duše svojih predaka, posebno predaka heroja; kosmogonija i teogonija Olimpa je njima bila tuđa.

Dok su u dvanaestom veku p.n.e. Ahejci osvajali Troju u Maloj Aziji, na Balkanu dolazi do velike seobe naroda. Egzodus starosedelaca, migracije i nova naseljavanja su karakteristična za taj period. Migracioni talas sa Balkana, zaustavlja se čak u Egiptu, u vreme Ramzesa III, 1190 godine p.n.e. To je poznata "najezda naroda sa mora". U migracionom talasu učestvuju Iliri i Epiri iz zapadnog dela Balkana i Dorci iz oblasti južno od Makedonije. Proterani sa Balkana, neki starosedeooci, kao na primer Brigi, koji su živeli severozapadno od Makedonije i Biti, koji su živeli severno od Makedonije, emigrirali su u Malu Aziju, uticali na raspad Hetitskog carstva i stvorili tamo svoje nove zajednice, Frigiju i Bitiniju. Beoti sa Pinskog vrha Voio, sa Epirske strane, preselili su se u zemlju Kadma, koja se od tada zove Beotijum. Tespročani su emigrirali u pelašku Eolidu, u ravnicu Peneja, koja se od tada naziva Tesalijom (Herodot). Ahejci iz Tesalije i sa Peloponeza, pobjegli su u maloazijsku Eoliju. Jonci iz Atike i sa istočnog Peloponeza, migrirali su u maloazijsku Joniju,

1044 godine p.n.e. Prema tome, i stvoritelji Mikenske kulture su emigrirali, napuštajući svoju Heladu.

Posle egzodusa Ahejaca i Jonaca, u Pelazgiji, na jugu Balkana, ostaju starosedelci Pelazgi. Oni su se dugo odupirali pritiscima doseljenih Doraca ("dorizacija"). U istoriji, ovaj period je poznat kao "mračno doba". Sve počinje iz početka, kao "arhaično doba", sa Homerom i Hesiodom. Dorci postepeno uvode svoj sistem društveno-ekonomskih odnosa. Stvaraju samoupravne, jednonacionalne gradove-države, polise. Polisi nastaju najpre u Argosu, zatim na Korintu i u Sparti, na Peloponezu. Atina i Teba ostaju multietničke sredine. Postepena dorizacija dovodi do stvaranja "Dorilenda", na jugu Balkana, koji se kasnije naziva Helada. Novi stanovnici asimilirali su Pelazge i preostale Jonce, ali su verovatno preuzeli njihovu kulturu i etnonim od Deukalionovog sina Helena iz tesalske Ftotide.

ZAKLJUČAK

Arheološka istraživanja su potvrdila postojanje prvobitnih ljudskih zajednica postglacijalnog neolitskog doba na jugu Balkana, koja su kasnijim istraživanjima pripisana praistorijskim Pelazgima. Fenomen Pelazga je malo istražen u savremenoj istoriografiji, kulturi i lingvistici.

Prva gradska i seoska naselja datirana na oko 7000 godina p.n.e. utvrđena su u dolinama Dunava i Vardara, pre svega u Vinči i u Ematiji, jugozapadno od Soluna, u Makedoniji. "Sesklo" kultura u Tesaliji, nalazi iz dolina reka Crne i Bregalnice datirani na period 6000-5000 god p.n.e., takođe se pripisuju Pelazgima i ukazuju na neratnički način života. Mlađi nalazi u vezi sa Pelazgima, ubikovani kao "Dimini" u Tesaliji, Armenohori u Zapadnoj Makedoniji i druga, sa utvrđenjima od kamena tipa "gradina" i keramikom sa crnim crtežima na beloj površini sličnim onima u Troji I, datirani su u 3500 god. p.n.e. (Blegen, 1897).

Pelazgi su narod protoindoevropskog porekla, koji je na južni Balkan došao preko Kavkaza i Male Azije. Povlačenje ledenog doba označava širenje pelaških zajednica. Pelazgijom se naziva prostor od 36° do 40° severne geografske širine. To je prostor od ostrva Kitera na jugu Peloponeza, do planina Pind i Olimp na severu; slede Makedonija, Peonija.

Pelazgi žive u plemenskim zajednicama, kao i njihovi savremenici, plemena Minoja, Makedona, Kara, Jona, Dardana, Liđana, Lelega, Kavkona i drugih. Smatra se da su ova plemena komunicirala jedinstvenim protoindoevropskim, paleopelaškim jezikom. Linearno pismo A koje još nije dešifrovano, poznato je u paleografiji i vezuje se za narode ove prvobitne zajednice. Kultura ove zajednice naziva se Egejska kultura i smatra se prvom originalnom kulturom Evrope.

Izvori za izučavanje kulture i jezika Pelazga nalaze se u bogatoj nomenklaturi horonima, toponima, hidronima, fitonima, teonima, istoriji i mitologiji, književnosti i

umetnosti južnog Balkana. Glosološki elementi praistorijskog jezika Pelazga čine supstrat jezika antičkih Makedonaca, Grka i Latina. Posredstvom ovih drevnih naroda, njihovog lingvističkog i sveukupnog nasleđa, formira se i svakodnevno obogaćuje i pojmovnik savremene nauke.

Ova razmatranja mogu da posluže kao polazište za istraživanje razvoja zajedničkog kolektivnog nesvesnog svih naroda na području Balkana. Ona su komplementarna teorijama o etnogenezi raznih naroda i umanjuju isključivost tih teorija, što je zalog za opstanak budućih generacija na ovim prostorima.

LITERATURA

- [1] C.Bruck, *Comparative Grammar of Greek and Latin* (Chicago, 1933).
- [2] M.Budimir, *Sa balkanskih istočnika* (SKZ, Beograd, 1969).
- [3] J.Chadwick, *The Decipherment of Linear B* (Cambridge, 1967).
- [4] M.Ch.Fittboten, *De Pelasgis. Commentario historica et critica* (a/o Druck der Hofbuchdruck, v. Trowitzsch und Sohn, Frankfurt, 1862).
- [5] V.Georgiev, *The Arrival of the Greeks in Greece*, 1973 (citat: Mpampinioti, 1986).
- [6] R.Grevs, *The Greek Myths* (Penguin Books, Middlessex, 1972).
- [7] G.Hatzidakis, *Syntomos istoria tis ellinikis glossis* (Sideris, 1967).
- [8] G.Hatzidakis, *Mesaionika kai Nea Ellinika* (Athinai, 1906).
- [9] Herodotus, *The History* (Chicago, 1987).
- [10] Herodot, *Istorija* (Matica Srpska, Beograd, 1988).
- [11] Hesiodus, *Fragmenta & Theogonia*.
- [12] R.Katičić, Enhelejci, *Godišnjak XV CBI* (Sarajevo, 1970).
- [13] Lj.Kljakić, *Oslobađanje istorije* (Arhiv Kljakić, Beograd, 1993).
- [14] P.Kretchmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* (Gottingen, 1986).
- [15] *Megali Elliniki Enkiklopaideia* (Athens, 1976).
- [16] J.Mellaart, *The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia* (Beirut, 1966).
- [17] A.Meillet, *Apercu d' une historie de la langue grecque* (Paris, 1930).
- [18] G.Mpampinioti, *Synoptiki istoria tis ellenikis glossas* (Athinai, 1986).
- [19] M.Sakelariou, *Oi glossikes kai ethnikes omades tis ellinikis proistorias* (Athinai, 1970).

- [20] M.Sakelariou, *Peuples prehelléniques d'origine indoeuropéenne* (Athinaï, 1977).
- [21] F.Schachermeyer, *Die ältesten Kulturen Griechenlands* (Stuttgart, 1955).
- [22] H.Schliemann, *Mycenae* (London, 1878).
- [23] Sovet za proučavanje na Jugoistočna Evropa, *MANU : Makedonija i odnose sa Grčija* (Skopje, 1993).
- [24] D.Srejšović, A.Cermaković-Kuzmanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije* (SKZ, Beograd, 1992).
- [25] V.Thomsen, *Sur la parente de la langue étrusque* (OKD, Copenhagen, 1899).
- [26] G.Thomson; *I Arhaia Elliniki Koinoia, To proistoriko Aigaiio* (Ekvot. Inst. Athinon, Athinaï, 1954).
- [27] Tukidid, *Povest Peloponeskog rata* (Dereta, Beograd, 1991).
- [28] M.Vasić, *Arheologija i lingvistika* (Zbornik SANU, Beograd, 1958).
- [29] M.Ventris, Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives, *J. Hellenic Studies*, Vol.73, 1953.
- [30] M.Ventris, J.Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek* (Cambridge, 1956).